

רשימות

ופעלו. כתבה זו, שכותבה הוא, כמוכן, א. ל. שיינר-הויז, נדפסה ב"המגיד" (גל. 44; 1886) וצורפה לה הערת העורך, כי בעל הכתבה שלח לו את הציון בצירוף השיר "הנודד", אשר שר המנוח ז"ל בעקבות המשורר האשכנזי, "שוב-ערט" הנקוב בשם "Der Wanderer". חוקרי מאנה לא נתנו את דעתם על השיר הזה ומקורו, שאילו נתנו דעתם על כך ונתברר להם, כי טעות היתה גם בידי הכותב וגם בידי העורך, שכן הכוונה אינה לשוברט המשורר אלא לשוברט הקומפוזיטור. נראה, כי מאנה ידע, כי השיר שתירגמו נתחברה לו מנגינה בידי שוברט, ורשם בשולי התרגום את שמו, וכך הניח פתח לטעותו של יורש-עזבונו. באמת נתחבר אותו שיר בידי משורר גרמני, שכיגויו על שם עיר-מושביו שמידט פון ליובק, ושמו "הנודד", ופלאנץ שוברט חיבר לו מנגינה, (Op. 4 No. 1) אם נקרא את מקורו של שמידט ואת תרגומו של מאנה נפקפק, אם המתרגם ידע את המנגינה; ואם נניח כי ידעה, נשער שלא כיוון את תרגומו למנגינה ההיא, שהרי לא תירגם בקצב המקור. והרי לפנינו לשון מקור:

Ich komme vom Gebirge her,
 Es dampft das Tal, es braust das Meer,
 Ich wandle still, bin wenig froh
 Und immer fragt der Seufzer: wo?
 Die Sonne duenkt mich hier so kalt,
 Die Bluete welk, das Leben alt,
 Und was sie reden leerer Schall,
 Ich bin ein Fremdling ueberall.
 Wo bist du mein geliebtes Land,
 Gesucht, geahnt und nie gekannt?
 Das Land so hoffnungsgruen,
 Das Land wo meine Rosen blueh'n,
 Wo meine Freunde wandelnd geh'n,
 Wo meine Toten auferstehn,
 Das Land das meine Sprache spricht,
 O Land wo bist du?
 Ich wandle still, bin wenig froh
 Und immer fragt der Seufzer: wo?
 Im Geisterhauch toent's mir zurueck:
 "Dort wo du nicht bist,
 Dort ist das Glueck!"

הנודד

דב סדן

שירו של ה. נ. ביאליק, "משוט במרחקים" ראוי לעיון מכמה בחינות ונסתפק עתה בבחינה אחת. בדיקת החרוזות מעלה צד שזה בין שני צמדים, דהיינו בית-הפתיחה, כלומר הבית הראשון, ובית-האמצע, כלומר הבית השמיני, חרוזיהם שונים במש-קלם: הארכת שתי ההברות האחרונות משום הסמיכות של שתי אותיות בנות מוצא אחד, דל"ת ות"ו. בבית הראשון: נדדתי — חרדתי; בבית השמיני: הורדתי — מולדתי; והקצוות מתעגלים כדי חריזה סמלית: נדדתי — מולדתי. אם נחזור על ראשונים ואחרונים נמצא ענין חרדה ונדידה כתכונות צפור, שהיא נושא ההשוואה בשירנו, ברישום מקראות, שעיונם פרשה לעצמה. כן, למשל, נפתלי הירץ ווייזל, המתאר ב"שירי תפארת" את נודדי משה רבנו האומר:

קצפור נודדת מקנה כן נודתי
 בארצות נקריית עמה התגוררתי

ודרך-חריזה ראה א. ד. גוטלובר, הכותב בשירו "נצח ישראל", שנתחבר בשנת תרל"ד:

נרשתי נאקה קצפור נודדת
 וגם אז עוד אנהבתי ארץ מולדת
 זאת ארץ מולדתי אותי תקיאה
 וקצת כבודי עד קפר הגיאה (!)
 לאלהי שמים כפי שרשתי
 נאחטנן: אלהי לך היטיבה.

החריזה: קצפור נודדת — ארץ מולדת (שהיא פה מכוונת לארץ-המוצא בגולה) מתקרבת יותר לנוסחו של ביאליק, בבוא מרדכי צבי מאנה, בשירו "הנודד", ופוחה לאמור:

מראש הנקצה קצפור נודתי
 שם בית הורתי, שם ארץ מולדתי.

ב

השיר הזה ראוי לתשומת לב מיוחדת — הוא נמצא בכלל כתביו, אבל נדפס ראשונה בשולי כתבה של n—8 מרדושקוביץ על מות המשורר ותיאור חייו

הרי שיעורו בלשונו:

הנה אבוא מהררים,
הגיא צפון, הים סואן,
אוד בלאט, גילי ימצט,
ואנטתי תשאל: איפה?
השמש פה תדמה קרה,
נצה קמלה, סיים וקנו,
וקל דברים קשמע-ריק,
ואנכי נקרי בכל.
איך ארצי הגאהובה,
בקשתי, שערתי ולא הכרתי?
זו ארץ ילקת-תקנה
אשר בה שושני פורחות,
שוקטו בה ידי,י,
הארץ בה יחיו מתי:
זו ארץ בשקתי דוקרה,
הה, ארץ, את ארץ, איך?
אוד בלאט, גילי ימצט,
ואנטתי תשאל: איפה?
נשמת-רוחות תשיב צלילה:
שם באשר איך
האשר שם."

הרי לפנינו תרגומו של מאנה:

מראש הגבצה כצפור נודתי,
שם בית הורתי, שם ארץ מולדתי;
פה רום מצפון ירציש היצר,
פה גלי הים ירתיס הפצר,
פה אתע בדר על פני תקננה
ויבאנת לב אשאל: שני, עד אנה?
פה לגי כצפור לא יחוש חם שמש
ולציני סביב אף חשך ואמש,
פה פרחי-חן לא עוד רוחי יצהילו,
פה שרון גם כרמל אתי ילילו.
פה כרחו ימי לא ראו בטובה,
פה תלתי-נצר כסו כשיבה,
אף קול אף תהו לי תנחומות-רצ,
כי אין גם אחר מקאכי יודע,
פה מור, נקרי אני בין הסיים,
ויקמו גלמוד אנה תסת שמיים!
איפה את, איפה ארץ מולדתי?
עד אן תרסק ממני צפור נודת?
לו כנפי יונה לי, אעוף אשובה,
אל בית הורתי, אל ארץ אהובה,
שם צד-תקנתי פתקר פורס,

שושני ופרחי שם יתנו ריח,
שם אחי וידידי תקננה ציני,
שם יחיו מתי עד בוא יום אדני...

ושפת אבותי שם תרנין לקתי
איפה את, את איפה, ארץ חקדתי?
דוקם אנוצ על פני צננה,
איפה אנוס ומקום אשרי אנה?

צת רוחי תתעטף, נפשי תשום,
אז אשמע קול עונה בהמות הרום:
במקום איך
שם שם אשךך.

ג

הקורא דיו בקריאה של המקור ובתרגומו והוא עומד מאליו על כך, כי המתרגם שינה את המקור לצד הרחבה — אם מבחינת הבנין, ועיקר שינוי בו מה שהמקור כל חרוזיו זכריים והתרגום כל חרוזיו נקביים; אם מבחינת הענין, ועיקר שינוי בו התוספות המרובות, מהן בולטות במיוחד, שחובה לעמוד עליהן במקצת, שכן הן כיסודות אחרים, שונים, שלא ידעם המחבר, אך היו מחויבים על פי המתרגם. וכדוגמה שתי תוספות, התוספת האחת היא העננה — פעמיים יאמר המתרגם כי הוא תועה בדד על פני העננה; האחרת היא הצפור, ביחוד בשתי שורות-הפתיחה. דומה עלינו, כי שתי התוספות, אחת ברורה ומחוורת ואחת משוערת ומנוחשת, באו לו למתרגם משיר-עם, כי אם נעיין בשורות הפתיחה:

מראש הגבצה כצפור נודתי
שם בית הורתי, שם ארץ מולדתי—

לא נוכל להתעלם כי כשם שצמד-שורות זה מזכיר רשומי-מקראות, הוא מזכיר בבירור שיר-עם באידיש, שהיה פשוט ביותר בפני הילדים, וכך פתיחתו:

ווי עס קומט דער ליבער זומער
שפילען מיר אין זאמד
ווי עס איז אונדער ווינונג
דארט איז אונדער לאנד.

כלומר: בבוא הקיץ החביב, אנו משתעשעים בחול, באשר מעוננו, שם ארצנו, השיר הזה, הרשום כשיר ילדים, באסופת גינבורג-מארק, סימן 171, יש לו כמה נוסחאות (לפי אחת מהן נעשה, בידי שמשון מלצר, תרגום עברי בקובץ "זמר עם", תש"ו). וי. ל. כהן, במחקרו על קדמות שירי אהבה באידיש מזכיר את הוואריאנטים השונים באסופות השונות (באסופה שלו עצמו ושל בנימין זאב זגל ופרלמן), כדי להראות

רוחב־התפשטותם, ומעורר על מקבילה בשיר אהבה
בנידרדוטש הרשום בכתב־יד במאה ה־17, וכך
פתיחתו:

Wan der leve somer kumpt
so stuft dat sandt
tho lunebroch wil ich wane
dar ist dat lilien landt

י. ל. כהן מבקש בעבודתו זו («ווי אלט זיינען
אונדזערע ליבעלידער», שנדפסה החילה ב־"פנקס"
האמריקני של ייו"א ונכנסה עתה בספר "שטודיעס
וועגן אידישער פאָלקשאפונג", בעריכת מכס וויינרייך,
1952) להראות, כי השיר שנרשם בידי גינזבורג־מארק
ואחרים, כבר הושר בפי המונייהודים לפני ארבע
מאות שנה, שהרי חובה להניח, כי קודם שהנוסחה
הגרמנית־תחתית עברה מפיהם לכתב־יד יצאו
ימים לא מעטים. אולם לעניננו עתה חשוב להעמיד
על השינוי שבין הנוסחה הגרמנית והנוסחה היהודית,
שאין י. ל. כהן עומד עליה. שכן הנוסחה הגרמנית
אומרת: בכוא הקיץ החביב, החול מיתמר ועולה,
בעריפי הלבנה אחפוץ לגור, שם ארץ החבצלות. והנה
תימור־החול הוא תמונה מצויה בשיר העם הגרמני
(וכבר עמדתי עליה במאמרי "שבעה טיולים עם שלוש
עלמות"), והיא תמונה שאולה מאמונה עממית על
עלית־הנשמה על גבי עמוד־החול המיתמר ועולה.
לאמור, מזמר השיר או מזמרתו מבקשים על תימורת
החול לעלות למלכות־של־מעלה, כפי שמציירתה
האגדה.

וראה גם ראה, בשיי־העם באידיש בא תחת
עריפ־הירח וארץ החבצלות — אונדזער וויינונג,
אונדזער לאנד, שעיקרו ארץ־ישראל, וכבר הראיתי
על גלגול כזה בדרכו של ח. נ. ביאליק בשיר "בת
יונים הומיה" (במאמרי ב־"רשומות" סדרה חדשה).
ואחרון אחרון, מאנה בתרגומו כממזג אונדזער וויינונג
ואונדזער לאנד, כלומר ארצנו, ועריפ־הירח וארץ
החבצלות, בהניחו לו לנודד, שיהא משוטט על גבי
עננה.